

ZBORNİK

**18. mednarodne konference
KORENINE SLOVENOV IN EVROPEJCEV**

PROCEEDINGS

**of the 18th International Topical Conference
ORIGIN OF SLOVENES AND EUROPEANS**

Ljubljana, 4. junij 2021
Ljubljana, June 4th, 2021

Založba PROMIN

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

930.2:003.071(082)
811(082)

MEDNARODNA konferenca Korenine Slovenov in Evropejcev (18 ; 2021 ; Ljubljana)
Zbornik 18. mednarodne konference Korenine Slovenov in Evropejcev : Ljubljana, 4.
junij 2021 = Proceedings of the 18th International Topical Conference Origin of Slovenes
and Europeans : Ljubljana, June 4th, 2021 / [urednik Marko Hrovat].
- Domžale : Promin, 2022

ISBN 978-961-94709-4-7
COBISS.SI-ID 115071235

Kazalo

Contents

<i>Yuriy Myskiv</i>	
A NEW METHODOLOGY IN DETERMINING THE NAMES OF CELTIC TRIBES	7
<i>Giancarlo T. Tomezzoli, Reinhardt S. Stein</i>	
THE PLISKA INSCRIPTION	32
<i>Simon Prosen</i>	
KOSEZI	41
<i>Gina Pigozzo Bernardi</i>	
THE STELE OF MOUNTAIN PORE	61
<i>Marko Hrovat</i>	
DOLENCE - SVETOVNA VOJNA V ANTIKI	66
<i>Marko Hrovat</i>	
KLJOSOV VIDIK BITKE PRI DOLENCAH	87
<i>Milenko Zailac</i>	
PRINCIPAL OF DUALITY AND SYMMETRY APPLIED ON THE ETRUSCAN INSCRIPTIONS DECIPHERMENT	97
<i>Adelina Pahor</i>	
GLAGOLICA IN GLAGOLJAŠI V SLOVENSKI ISTRI IN NA SLOVENSKEM	123
<i>Reinhardt S. Stein, Giancarlo T. Tomezzoli</i>	
THE INSCRIPTION NR. 6858 FROM KJOLMEN (BULGARIA)	151
<i>Marko Hrovat</i>	
HOMO SAPIENS V SOJU RESNICE	161

KOSEZI

Abstract

Old Slovene society was legally regulated. The rules and way of life were determined by a folk rite (*Ritus Gentis*), based on customs and traditions. Later, Slovenian law, or *pravda* (*Institutio Sclavenica*), evolved from this. The law determined the rules and way of life, so the inhabitants were able to organize a sovereign community (ger. land) which represented their identity. *Kosezi* (ger. Edlinger) were a strong and respectable layer of the old Slovene, free population and a key pillar of Sloveneness, the *stara pravda*. *Kosezi* embodies Slovenian honesty, defensive and spiritual strength, knowledge of the place and mastery of horse breeding and viticulture. They performed an old enthronement rite. The ritual language has always been Slovene. It follows that Slovene is an old language and has a special power as a ritual language. At the same time, it also confirms the great age of the people who lived in a legally regulated community. *Kosezi* were chosen from among the farmers because of their outstanding personality traits. They were horsemen, and consequently scythes as well, and this defined their way of life and training. Therefore, *kosezi* are a Slovenian specialty. Unfortunately, the memory of *kosezi* faded. It's time to revive it. Because we determine (choose) the future by our own actions and responsibilities today.

Kdo so bili kosezi?

Staroslovenska družba je bila pravotvorna,¹ kar pomeni, da je bila sposobna ustvarjati pravo. Zato je bila zahteva po pravičnosti ključna lastnost Slovencev. V prvotni družbi so način življenja določale šege in običaji (lat. *Ritus Gentis*). Kasneje, v srednjem veku, se je to razvilo v Slovensko pravdo (lat.: *Institutio Sclavenica, consuetudinem Sclavorum*), poznano tudi kot stara pravda. Pravda² je izvorni pojem (pravo je bistveno mlajše poimenovanje) in pomeni: postava, pravičnost, pravica ... Pravda je primerljiv izraz s srednjeveškim latinskim izrazom

1 Vilfan Sergij, *Zgodovinska pravotvornost in Slovenci*, Cankarjeva založba, Ljubljana, 1996.

2 Javornik Marjan idr., *Enciklopedija Slovenije*, zvezek 9., Mladinska knjiga, Ljubljana, 1995, geslo: pravda., str. 222.

ius in nemškim *recht*. Določala je način življenja družbe in povezovala vse ključne elemente med seboj: vladarska in sodna (knez, vojvod, pojezda, župan), volitve in zборе (veče, dvanajstije, prisednike, prisege, šege, obrede) in koseze. Zato je bila družba samozadostna in suverena, kar je osnovni pogoj za svobodo. Le v takšni družbi lahko nastane sloj poštenih in modrih ljudi-kosezov. Bili so eden glavnih stebrov, morda celo najpomembnejši steber pravde. Kosezi so slovenska posebnost,³ zato predstavljajo slovensko identiteto. Kosezi so bili močan in ugleden sloj staroslovenskega svobodnega prebivalstva ter nosilci obreda ustoličevanja. Brez njih vladar ni mogel vladati, saj so ga ustoličili in varovali. Kot vemo, pa država in ljudstvo brez vladarja ne moreta obstati. Kosezi posebej slovensko poštenost, obrambno in duhovno moč, poznavanje kraja ter mojstrstvo konjereje in vinogradništva. Vse to so lastnosti, po katerih se razlikujemo od drugih narodov.

Kosezi so bili kmetje, ki so bili izvoljeni zaradi odličnih osebnostnih lastnosti, iz med svojih vrst. Koseški sloj se ni dvignil v plemiškega, temveč so ostali kmetje. Trstenjak izpostavlja, da so se odlikovali predvsem po poštenosti in modrosti. V tedanji slovenski družbi je bilo poštenje najpomembnejša vrednota, značilna za Sloven(c)e. »Zavedati se moramo, da za poštenost ni nadomestila.«⁴ Zaradi svoje poštene drže so bili kosezi častni ljudje. Današnje pripadnike oboroženih sil Slovenske vojske, ki poveljujejo, imenujemo častniki. Že samo ime nam pove, kako naj bi častnik deloval – častno.⁵ To je primer nadaljevanja koseškega izročila v ljudstvu.

Na primeru kosezov (koscev) lahko razberemo pravo sliko staroselcev. Niso bili hlapci, podložniki, pasivni opazovalci ... temveč odločni ljudje, z visokimi etničnimi načeli. Kmetijstvo, ki je staroselcem predstavljalo način preživetja, ni dovoljevalo premikanja oziroma selitev. Zato so dobro poznali prostor in živeli v simbiozi z naravo. Zanimiv je razvoj obrambnih zmogljivosti pri miroljubnem ljudstvu. Način življenja je nudil preživetje, tako pri pridelavi hrane, kot pri obrambi. Košnja trave na večji površini je fizično zahtevno opravilo in zahteva red ter organizacijo. To opravilo je hkrati nadomeščalo bojno urjenje. Kosci (kosezi) s koso namreč kosijo vse pred seboj, tako travo kot sovražnike. Prvi kosci so vodja, ki pokaže smer, ostali mu sledijo brez zaostajanja, brez izgovorov (vojščaki ohranjajo črto, red). Tako so se kosci s svojo samozadostnostjo (pridelava sena) hkrati tudi urili. Nekoč so, glede na potrebe, naredili tudi kozolec (za sušenje sena in žit), s katerim so lahko povečali pridelavo hrane za živali in ljudi. Prav tako so kozolci v uporabi le na slovenskem etničnem ozemlju.

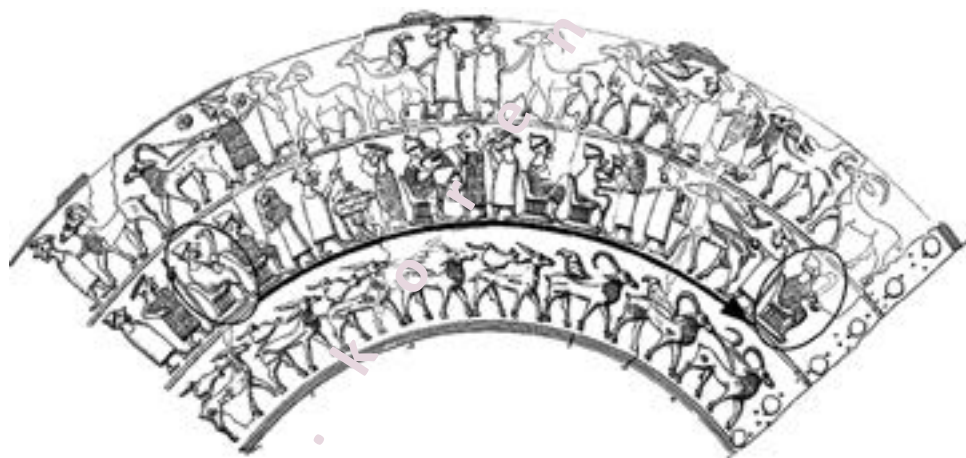
3 Štih Peter, Vasko Simoniti in Peter Vodopivec, Slovenska zgodovina: Družba – politika – kultura, Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana, 2008, str. 31.

4 Trstenjak Anton, Slovenska poštenost, Inštitut Antona Trstenjaka za psihologijo, logoterapijo in antropohigieno, Ljubljana, 1995, str. 202.

5 Bezlaj France, Etimološki slovar slovenskega jezika, MK - SAZU, Ljubljana, 1976, prva knjiga, stran 74.

Nastanek kosezov

Obred ustoličevanja vladarjev so izvajali kosezi, zato so bili neločljivo povezani z njim. Arheologija potrjuje ustoličevanje vladarjev na Dolenjskem v železni dobi,⁶ torej že pred prihodom Rimljanov. Na situli, ki je bila najdena v Prelogah pod Magdalensko goro, je prikazan obred ustoličevanja (slika 1). Prikazano je tudi igranje glasbila (simbolizira zvok oziroma pesem), vladarsko žezlo in situla (vrč) z napatkom (vino ali medica). S pomočjo tega prikaza lažje razumemo tudi prikaz na situli iz Vač (Vaška situla), ki ravno tako prikazuje obred ustoličevanja.⁷ Na Dolenjskem so iz časa železne dobe našli tudi večjo količino ostrog⁸, skoraj vse so narejene iz bronu. Ostroge so pripomoček pri jahanju in so bile znak statusnega položaja. Ostalina kosezov iz tistega časa je morda tudi navedeni napis, »ES 2« iz današnjega mesta Este, današnje Beneške (Venetske) dežele v severni Italiji. Napis je vklesan v nagrobni kamen. Njegova ocenjena starost je približno 2500 let. Bere se od desne proti levi, kot so pisali naši predniki in v smeri, v katero

Slika 1: Plašč situle s Prelog pod Magdalensko goro, kjer je v srednjem frizu prikazan obred ustoličevanja vladarja (risba: Dragica Knific Lunder).⁹

6 Dular Janez, »Pogled na družbeno strukturo železnodobne Dolenjske«, Kronika, letnik 56, številka 3, 2008, str. 425-434.

7 Laharnar Boštjan, Turk Peter, Železnodobne zgodbe s stičišča svetov, Narodni muzej Slovenije (NMS), Ljubljana, 2017, str. 100.

8 Tecco Hvala Sneža, Magdalenska gora, Družbena struktura in grobni rituali železnodobne skupnosti, Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 26, 2012, stran 163 in 164.

9 Dular Janez, »Pogled na družbeno...«, Kronika, letnik 56, številka 3, 2008, str. 432.

so kosci zamahnili s koso. V napisu se prepoznajo tudi črke KOS.S.¹⁰ Pomembno je vedeti, da je bil prostor današnje severne Italije in Slovenije (imenovan Karnija, Cisalpska Galija) v železni dobi zelo povezan, kar dokazujejo tako Negovske čelade kot situle, ki so bile razširjene na omenjenem prostoru.¹¹

Tudi med rimsko okupacijo so imeli staroselci določeno samostojnost, lokalna oblast je bila namreč staroselska. Po propadu rimskega cesarstva sta Karantanija in Karniola v kratkem času vzpostavili državotvornost. Zagotovo to ne bi bilo možno, če pravna struktura (pravda) ne bi predhodno že obstajala. To dokazuje obred ustoličevanja. Štih omenja možni izvor obreda med drugim že v predrimskem času,¹² Grafenauer pa dokazuje, da izvira obred ustoličevanja še pred nastankom svobodne Karantanije.¹³ Bavarci so koseze poimenovali *edlinger*, v pomenu plemeniti ljudje, vendar ta izraz ni prevod imena kosez. Kar je svojevrstna potrditev, da je ime kosezi slovensko in so bili kosezi prisotni v Karantaniji že pred prvim stikom Karantancev in Bavarcev.¹⁴

Vloga in naloge kosezov

Naloge kosezov so se verjetno spreminjale skozi čas, glede na razvoj in organiziranje družbe. Zaradi lažjega razumevanja vloge kosezov, znotraj koseškega sloja, sem jih razdelil v tri skupine:

Sodniki

Predsedovali so koseškimi sodiščem, zato so bili kosezi neodvisni od deželnega prava, torej so bili svobodni. Zaradi tega statusa so koseze imenovali tudi *svobodniki*, kar je zabeleženo tudi kot osebno ime.¹⁵ Sodniki niso imeli le sodniške funkcije,

10 Bor Matej, Šavli Jožko, Tomažič Ivan, Veneti, naši davni predniki, Ljubljana, Dunaj, Maribor, Večer, 1989, str. 335-338.

11 Laharnar Boštjan, Turk Peter, Železnodobne zgodbe s stičišča svetov, NMS, Ljubljana, 2017, str. 59 in 94.

12 Štih Peter, »Ustoličevanje koroških vojvod med zgodovino in predstavami: problemi njegovega izročila, razvoja in poteka kot tudi njegovo razumevanje pri Slovencih«, v: Rant Andrej idr., Poslednje ustoličenje na Gosposvetskem polju 1414, Ljubljana, 2013, str. 326 s sklicevanjem na Grafenauerja in Vilfana.

13 Grafenauer Bogo, Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev, Ljubljana, SAZU, 1952, str. 555.

14 Štih Peter, The Middle Ages between the Eastern Alps and the Northern Adriatic: select papers on Slovene historiography and medieval history, Brill, Leiden; Boston, 2010, str. 159.

15 Sturm-Schnabl Katja, Bojan-Ilija Schnabl, Enzyklopädie der slowenischen Kulturgeschichte in Kärnten/Koroška: Von den Anfängen bis 1942, Wien, Böhlau, 2016, str. 288.

temveč tudi voditeljsko (podobno kot župani). Bili so na čelu koseških uradov (občine), ker so imeli kosezi svoje organizacijske skupnosti. Sodelovali so pri običajih in se jih ter jih vodili. S tem so določali pravila in način življenja. Sodnike so imenovali s staroslovenskimi pravnimi izrazi, kot so: sodja, sodin, sodij.¹⁶ V nemščini pa *Schöpf, Schöffe, Richter*. Pomembno je izpostaviti besedo *Richter* ki je izjemno povedno ime, saj pove, kaj dela sodnik (rihtar v pomenu rihtati, skrbeti, voditi¹⁷). Zato je vprašljivo, če je beseda res nemška. Med sodniki sta bila najpomembnejša sodnik dežele in sodnik ustoličevalec. Sodnik dežele je bil najvišji med vsemi sodniki in vodja ustoličevanja vladarja. Sodnik ustoličevalec pa je bil ključen pri ustoličevanju novega vladarja, ker je sprejel vladarjevo prisego in ga blagoslovil. Grafenauer ga je imenoval ustoličevalec in mu posvetil 63 strani v svoji študiji.¹⁸ Mal ga je imenoval knežji kmet – plemičar.¹⁹ Saško zrcalo²⁰ ga imenuje *Richter*²¹ in tako je prišlo do zmede pri poimenovanju. Ob tem namreč ni jasno ali je bil *Richter* običajni koseški sodnik ali ustoličevalec. Najmanj poznano ime, ki se danes uporablja le v povezavi z religijo, pa je *blag*.²² Kelemina je že leta 1933 opozarjal, da smo pozabili na dva tako pomembna izraza, kot sta *kosez* in *blag*.²³ Morda je *blag* ravno zato izvorno ime za sodnika ustoličevalca. V Karantaniji je *blag* prebival v Blažnji vasi (današnji Blasendorf na Gosposvetem polju), po njem se je vas tudi imenovala.²⁴

Pojem *blag* se danes uporablja le v religijske namene in za označevanje religijskih svetnikov. Na primeru *blag-a* se vidi, da se je prihajajoča religija prilagodila staroslovenski družbi in običajem, jih asimilirala (asimilacija je vključevanje v določeno okolje s prevzemanjem njegovih značilnosti, lastnosti: problem narodnostne asimilacije; raznarodovanje²⁵), prevrednotila in na koncu podjarmila. Da so to lahko izvedli, so morali spremeniti pomen prvotnih besed. Iz besede *blag* (ki je sinonim besede bogastvo²⁶) se izpeljujejo: *blaginja*, *blagastvo*, *blagva*. Seveda je

16 Kelemina Jakob, »Pravne starine slovenske v filološki luči«, Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo (GMDS), XIV, Ljubljana, 1933, str. 83.

17 Bezljaj France, Etimološki slovar slovenskega jezika, MK - SAZU, Ljubljana, 1976, tretja knjiga, stran 179, geslo: rihtar.

18 Grafenauer Bogo, Ustoličevanje koroških vojvod ..., Ljubljana, SAZU, 1952, str. 320-383.

19 Josip Mal, »Knežji kmet-pleničar«, Slovenec, št. 180, 1923, str. 2 in 3.

20 Saško zrcalo (nemško: Sachsenspiegel) je najstarejša in najpomembnejša nemška pravna knjiga srednjega veka, vpogled 21.3.2021, https://sl.wikipedia.org/wiki/Saško_zrcalo

21 Kelemina Jakob, »Pravne starine slovenske ...«, GMDS, XIV, Ljubljana, 1933, str. 55.

22 Prav tam, str. 55.

23 Prav tam, str. 52.

24 Bezljaj France, »Leksikološke Glose«, Jezik in slovstvo, letnik 17, št. 1/2, 1971, str. 44

25 SSKJ, geslo: asimilacija, vpogled 27.4.2021

26 Dolenc Metod, Pravna zgodovina za slovensko ozemlje, Akademsko založba, Ljubljana, 1935, str. 82.

tukaj mišljeno duhovno bogastvo, kot je brezpogojna ljubezen, vera, modrost, zvestoba in poštenost.

Kresniki

Kosezi, ki so prižigali kresove, so se imenovali kresniki.²⁷ Kresnike ter povezavo med kresniki in kosezi bo potrebno še raziskati. Prižiganje kresov je šega, ki je starejša od ustoličevanja.²⁸ Današnje ostalino te šege imenujemo kresovanje. Kresove so kresniki prižigali iz različnih razlogov: kot sestavni del obredov (npr. v čast novo izvoljenemu vladarju pri ustoličevanju), zaradi obveščanja (npr. prihod sovražnika), zdravljenja (npr. skok čez ogenj je pomenil očiščenje) morda pa tudi kot pomoč naravi. Glede na navedena dejstva, so kresniki poznali duhovni svet in zaznavali energije. Spomnimo na pomen ognja za naše prednike, bogato slovensko ljudsko izročilo o kresovih, na Kresnika in kresnice²⁹ ter prakso, da so naši predniki v prazgodovini zažigali svoje umrle (kultura žarnih grobišč). Kriterijev za izbiro hribov, kjer so prižigali kresove, je bilo več. Dober razgled je predstavljal osnovo, saj je nujen za učinkovito stražo pri varovanju lokalne skupnosti pred nevarnostjo in hkrati omogoča dobro vidnost kresov ter posledično zagotavlja uspešno prenašanje sporočil. Sporočila so ključna za preživetje skupnosti, predvsem opozorila na nevarnost (npr. obveščanje s kresovi v času turške nevarnosti). Zagotovo pa so obstajali tudi nevidni kriteriji, kot je čutenje in posledično razumevanje narave. Zaradi uporabnosti in namena so takšni hribi dobili tudi pomenska imena: Hum, Hom, Holm, Homce, Kum, Grmada, Straža...

Tuji zapisovalci so Kresnike označili z nemškim izrazom *Brennant*, v pomenu »požigalnik«, ki pa je neustrezen. Niso razumeli obreda, videli so le zunanjo formo. Zato so imeli naše običaje za manj vredne in so jih tako tudi predstavljali.

Vojščaki

Najštevilčnejša skupina kosezov so bili vojščaki. Kakorkoli obrnemo, dobro izurjena domača vojska, tudi če je majhna, je bila in je še vedno pogoj suverenosti. Vsak kosez je imel konja, obvladal je konjerejo in seveda jahanje. Manjša, izbrana skupina izmed njih je bila, zaradi svojih odlik in izurjenosti, vladarjeva osebna straža. Spremnstvo je bilo še posebej pomembno na pojezdah, ko je vladar obiskoval oddaljene kraje svoje dežele. Še do prve svetovne vojne je konjenica veljala za elitni

27 »Ustoličevanje«, vpogled 21.3.2021, <http://www.hervardi.com/ustolicevanje.php>

28 Gruden Josip, »K zadnjemu umeščanju koroškega vojvoda«, Koledar Družbe sv. Mohorja, 1915, str. 60.

29 Šmitek Zmago, Mitološko izročilo Slovencev, svetinje preteklosti, Študentska založba, Ljubljana, 2011, str. 139-155.

del vojske. Osterman³⁰ je odlično predstavil slovenske konjenike, od kosezov, slovenskih dragoncev v Avstro-ogrski vojski, slovenskih konjenikov v državi OZS do konjenikov Slovenske vojske. V predstavitvi manjkajo le še vitezi Celjskih knezov. Konjenica v SV je na žalost živela le kratek čas, v obdobju od leta 2005 do leta 2009. Z njeno ukinitvijo je ugasnil tudi spomin na slovenske konjenike in koseze. Ker so bili kosezi izvoljeni in izurjeni, so izvajali najnevarnejše in najzahtevnejše naloge v primeru nevarnosti. V mirnem času so opravljali kurirsko službo in stražili pomembne poti, mostove ali prehode. Slika kosezov zelo dobro ponazori Sebenjski zaklad, skupek zgodnjega srednjeveškega orodja, orožja in konjeniške opreme, ki je bil najden v Sebenjah v okolici Bleda. Predmeti naj bi pripadali kmetu, ki je postal vojak, pripadnik težke konjenice, ko je bilo to potrebno.³¹ Lokacija najdbe ni presenečenje, ker je znano, da je bilo v bližini Sebenj veliko kosezov.

Pestrost poimenovanja kosezov

Preseneča dejstvo, da je poimenovanje kosezov s strani tujcev zelo pestro. Razlogov za to je več:

- Poimenovanje glede na naloge, ki so jih opravljali. Kosezi so namreč opravljali veliko število različnih nalog.
- Poimenovanje v skladu s svojim jezikom in znanjem, ki so ga imeli tujci o njih. Kosezi so namreč obstajali daljše obdobje, v katerem so prihajali v stik z različnimi ljudstvi.
- Razumevanje in zapisovanje različnih slovenskih narečij. Narečja imajo mnoge posebnosti (npr. akanje) in zato ime zveni drugače, kar je tujcem predstavljalo velike težave.

Slovenskih izpeljank imena kosez je veliko: kasaz,³² kasez,³³ kaseg,³⁴ kaseznik,³⁵ koseznik,³⁶ kazaz.³⁷ Kelemina je zapisal tudi žensko obliko imena kosez-kaseginja.³⁸

30 Osterman Jožef, »Kosez«, Gorenjski Glas, 29.12.2016

31 Pleterski Andrej, Nevidna srednjeveška Evropa: Župa Bled, Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana, elektronski vir, 2011, str. 11, 12.

32 Ceklin Franc, »Pohinj in Triglav«, Planinski vestnik (PV), letnik 77, št. 1 (jan. 1977), str. 10.

33 Prav tam.

34 Kelemina Jakob, »Pravne starine slovenske ...«, GMDS, XIV, Ljubljana, 1933, str. 63

35 Prav tam.

36 Prav tam.

37 Grafenauer Bogo, »Deset let proučevanja ustoličevanja koroških vojvod, kosezov in države karantanskih Slovencev«, ZČ, 1962, letnik 16., str. 188.

38 Prav tam.

Tudi v posameznih urbarjih je zapisana ženska oblika koseza, kot npr.: Nesa, ki je bila kosezinja v Ravenski vasi pri Zagorju.³⁹

Petkovšek⁴⁰ razlaga ime kosezi tudi kot kaseki ali koseki, z glagolom »sek«, ki pomeni rezati, žeti. Na Tolminskem se seno še vedno seka, kosec se narečno imenuje senosèk.⁴¹ V Bohinju jih poznajo po imenih kosez, kosec in snosek.⁴² Na osnovi Bohinjskega zgodovinskega spomina lahko sledimo povezanosti izrazov snosek = kosec (**kos'c**) = **kosez** (kosa + kozolec). Pisava Bohoričica je glas »c« zapisovala kot »z«. Črki »c« in »z« se zamenjujeta, ravno tako »s« in »z«, še posebej pri zapisovalcih v nemškem jeziku. Še v 18. stoletju je pojem koseze pomenil travnik ali senožet,⁴³ površino, kjer pridelal hrano za konja.

Tujci (npr. Franki in Bavarci), ki so prihajali v stik s kosezi, so imeli težave glede njihovega poimenovanja in umeščanja v njihovo družbeno ureditev. Niso poznali volitev, pri katerih bi volili ljudi kmečkega stanu za izjemno pomembno vlogo v družbi. Franki so koseze uvrstili med plemstvo, čeprav to niso bili. Poimenovanje kaže, da so v kosezih prepoznali osebne lastnosti, njihovo vlogo in družbeni položaj. Bavarci in kasneje ostali nemško govoreči ljudje so jih imenovali *edling*, *edlinger* ali *edlingen* (plemeniti ljudje), včasih tudi *fryen lantsaessen*. Vsekakor pa sta bili ob koncu srednjega veka besedi kosez in *edling* sopomenki.⁴⁴

Na primeru poimenovanja *Dienstmann* se dobro vidi prehod kosezov v viteze. Ime *Dienstmann* (tudi *Dinstmann*) se je uporabljalo predvsem na Gorenjskem, v poznem srednjem veku, torej času dokončnega zatona kosezov. Iz njega se je razvil priimek Dežman.⁴⁵ Ko je kosez sprejel novo fevdalno ureditev, je postal *Dienstmann* in dobil položaj (častno službo) in tako je postal primerljiv z (nižjim) ministerialom ali (malim) vitezom.⁴⁶ Izgubil je osebno svobodo, postal je odvisen od fevdalnega gospoda.⁴⁷

V latinščini so koseze imenovali *ministeriali* (tako so imenovali tudi viteze), v virih pa so včasih navedeni tudi kot *rustici*, *liberti*, *libertini*, *nobiles* (plemeniti, znameniti), *nobilitatem* oziroma *libertatem sortitus*, *libertate potitus*, *ingenuus*

39 Bizjak Matjaž, Rodbina Gall in njene veje v srednjem veku, Založba ZRC, ZRC SAZU, 2019, Ljubljana, str. 153.

40 Petkovšek Ivo, Slovenci in Graal: razmišljanja o srednjeveški povesti iz daljnih časov, kar vam še nihče povedal ni, Ljubljana, Jutro, 2010, str. 165.

41 SSKJ, geslo senosèk, vpogled 8. 6. 2020.

42 Jarc Tine, Dežela med Jelovico, Sočo in Dravo, Radovljica, elektronski vir, 2017, str. 160

43 Snoj Marko, Slovar Pohlinovega jezika, Založba ZRC, Ljubljana, 2020, geslo koseze.

44 Pleterski Andrej, Nevidna srednjeveška Evropa ..., Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana, elektronski vir, 2011, str. 167

45 Kos Milko, »Doneski k historični topografiji Kranjske v srednjem veku«, ZZDS, letnik 19-20, Ljubljana, 1966, str. 142

46 Kos Milko, »Doneski k historični ...«, ZZDS, letnik 19-20, Ljubljana, 1966

47 Kelemina Jakob, »Pravne starine slovenske ...«, GMDS, XIV, Ljubljana, 1933, str. 57.

(svobodni). Oglejski pisarji so za koseze uporabljali izraz *arimanni* in izpeljevali različice, kot npr. *harimannus*, *harimani*⁴⁸ in *herimanni*, s katerim so med drugim označevali tudi bohinjske koseze.⁴⁹ Idejo so dobili pri *arimannih*, ki so bili poseben, vojaški sloj Langobardov, namenjen varovanju mej.

Celotno koseško posestvo imenujemo koseščina. Običajno je koseščina obsegala velikost dvojne kmetije, z ogrado in pripadajočim obdelovalnim zemljiščem. Hiše so bile večinoma večje, utrjene kmetije, imenovane dvor (nemško *hof*). »*Dvor prvotno pomeni ograjen prostor z vrati. Pozneje lahko pomeni tako poslopja, kot tudi pripadajoče obdelovalno zemljišče. Lahko je različnih velikosti, z različnim številom družin*«. ⁵⁰ Ker so kosezi prebivali v stavbi, ki so jo imenovali dvor, je zato ime dvor dobilo sloves stavbe, kjer prebiva višji stan (plemstvo). Torej pomeni stavbo, ki je bogata, plemenitejša. Posestnik se lahko imenuje tudi dvorščak.⁵¹ Kasneje, od 10. stoletja dalje, so bili domovi kosezov tudi manjši, stolpasti gradovi, ki so imeli večinoma le stolp in obzidje.

Kosezi so živeli razdrobljeni med ostalimi kmeti (prebivalci po vaseh), kot tudi v strnjenih, koseških naseljih, ki so bila večinoma koncentrirana okoli tedanje prestolnice dežele. Nekatera koseška naselja so po kosezih tudi dobila ime, ki je ostalo nespremenjeno vse do danes. Ohranilo se jih je okrog 30. Tako imamo Koseze, Kasaze, Koseč v Sloveniji.⁵² Na Koroškem pa Kazaze in ponemčeno Edling ter St. Peter-Edling (Šentpeter – Kazaze). Kosezi, ki so živeli posamezno po vaseh, so verjetno imeli naloge prilagojene kraju bivanja: krajevna obramba prebivalcev, gostovanje vladarja med pojezdo, straženje pomembnih točk, kurirjem so menjali utrujenega konja s spočitim.

Obred ustoličevanja v Karantaniji in na Koroškem

Država je suverena, ko ustoličuje lastne vladarje. Kosezi so izvajali obred (šego) ustoličevanja, zato so bili močno povezani z vladarjem. Že Prešeren je o naših prednikih zapisal, da »*si prosti vóljo vero in postave*«. V pomenu: svobodni prebivalci izvolijo svojega vladarja, ki mu bodo zaupali in postavijo zakone. Postava

48 Prav tam, str. 60.

49 Ceklin Franc, »Bohinj in Triglav«, PV, letnik 77, št. 1 (jan. 1977), str. 9.

50 Pleterski Andrej, Nevidna srednjeveška Evropa ..., Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana, elektronski vir, 2011, str. 166.

51 Kelemina Jakob, »Pravne starine slovenske ...«, GMDS, XIV, Ljubljana, 1933, str. 58.

52 Žentar Josip, »K zgodovini prevedbe koseščin v kupna zemljišča«, Slovenski pravnik, 1940, letnik 54, številka 11/12.

je stara slovenska beseda, ki pomeni zakon.⁵³ Obred ustoličevanja je dobro poznan, zato bom navedel le manj znana dejstva. Na ljudski volilni veči so kmetje izvolili kandidata za novega vladarja. Na koseškem zboru pa so kosezi izvolili svoje poslance (imenovane tudi prisedniki, dobri ljudje⁵⁴), ki so nato izvolili sodnika dežele, najbolj modrega in poštenega. Vsi skupaj (sodnik dežele in prisedniki) so prisegli roto deželi, deželanom in kosezom (rota je staroslovenska beseda za prisego). Sodnik dežele je prevzel začasno vrhovno sodno in upravno oblast v deželi v času brez vladarja.⁵⁵ Ravno tako je skupaj z izvoljenimi kosezi (prisedniki), odločal o potrditvi kandidata za vladarja in ustoličenju. Tedanji tuji zapisovalci niso mogli razumeti zakaj so kosezi, ki so bili izbrani za ustoličevanje vladarja, prisegli sodnikom, deželi in predvsem ostalim kosezom.⁵⁶ Odgovor je preprost. Ko se je njihov mandat končal, so namreč ponovno postali enaki ostalim kosezom. Ker so v času svojega mandata ravnali v skladu s svojo poštenostjo in modrostjo, so jih kosezi sprejeli kot sebi enakega.

Obred ustoličevanja je odstopal od tedanjih navad (pozni srednji vek) predvsem zato, ker je kmet (kosez kmečkega porekla) izročal oblast vladarju (vladar je pripadal plemstvu).⁵⁷ To je bilo v popolnem nasprotju s tedanjimi navadami, pojmovanji, mentaliteto, zato je bil popoln tujek v takratni fevdalni družbi.⁵⁸ Tedanjim mogočnejšem (Habsburžanom) se je zdel arhaičen, smešen in poniževalen. Eneo Silvio Piccolomini (poznejši papež Pij II.), ki je obred razumel, pa ga je označil kot nekaj izjemnega in enkratnega.⁵⁹ Obredni jezik je bil vedno slovenščina, medtem ko so ostali za obredni jezik uporabljali latinščino. Arhaičnost obreda (arhaičnost je stanje, lastnost česa, da spominja na [daljno] preteklost ali ima značilnosti preteklosti⁶⁰), izročanje in odpoklic oblasti s strani kmeta ter slovenščina kot obredni jezik, pričajo o starosti obreda.

Pisni viri o ustoličevanju so trenutno na voljo le za Karantanijo. Arheologija potrjuje ustoličevanje na Dolenjskem, v železni dobi.⁶¹ Za osrednjo Kranjsko (oblika Kranjska je nastala šele z uvedbo pisave gajica v 19. stoletju, prvotno oblika je

53 Snoj Marko, Slovar Pohlinovega jezika, Založba ZRC, Ljubljana, 2020, geslo postava.

54 Grafenauer Bogo, Ustoličevanje koroških vojvod ..., Ljubljana, SAZU, 1952, str. 248.

55 Grafenauer Bogo, Karantanija: izbrane razprave in članki, Slovenska matica, V Ljubljani, 2000, str. 148.

56 Štih Peter, »O modernem (ne)razumevanju in (ne)poznavanju stare zgodovine na primeru ustoličevanja koroških vojvod«, Stiplovškov zbornik, Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, Ljubljana, 2005, str. 40.

57 Štih Peter, »Ustoličevanje koroških vojvod ...«, Ljubljana, 2013, str. 84 in 85.

58 Prav tam.

59 Prav tam.

60 SSKJ, geslo arhaičnost, vpogled 27. 4. 2021.

61 Dular Janez, »Pogled na družbeno strukturo železnodobne Dolenjske«, Kronika, letnik 56, številka 3, 2008, str. 425-434.

Kranjska) pa se je ohranil spomin na ustoličevanje v obliki obreda, vse do 18. stoletja. Zadnjič se je zgodil leta 1728. Ob vsakokratnem dednem poklonu novemu deželnemu knezu, med obiskom Ljubljane, je kosez Logar v slavnostnem sprevodu v mesto peljal okrašenega vola in ga predal vladarjevi kuhinji. Prisotnost kosezov, eden izmed njih se je imenoval Kamnar (nakazuje na knežji kamen), dedni poklon, okrašeno govedo in sprevod potrjujejo, da je opisani obred spomin na ustoličevanje na Kranjskem (v Karnioli).⁶² V katerem kraju na Kranjskem se je obred prvotno izvajal, še vedno ni znano. Nakazujeta se dve lokaciji: Gradišče nad Bašljem in cerkev sv. Petra v Ljubljani.

Slika 2: Podeljevanje fevdov na Vojvodskem stolu (vir: glej opombo 63).

Opis ustoličevanja v knjigi Čast in slava vojvodine Kranjske

Valvasor⁶³ v VII. knjigi, v IV. Poglavju *O uvedbi nenavadnega načina, kako na Koroškem in Kranjskem prevzeti vladanje* navaja, da »... imajo Gradniki od nekdanj

⁶² Vilfan Sergij, *Zgodovinska pravotvornost in Slovenci*, Cankarjeva založba (CZ), Ljubljana, 1996, str. 109.

⁶³ Valvasor Janez Vajkard, *Čast in slava vojvodine Kranjske*, Zavod Dežela Kranjska, Ljubljana, 2009-2013, VII. knjiga, stran 396 in 397.

svoboščino in pravico, da zase kosijo tuje travnike in delajo seno, kolikor le morejo; potem naj se odkupi od njih.« in »... imajo Portendörfferji moč in oblast, da v tem času v deželi požigajo, kjer hočejo, če se z njimi ne sporazumeš.« Na desni strani slike (slika 2) so upodobljeni kosci med košnjo in »požigalci« med požiganjem. O košnji in požiganju so pisali tuji pisci, ki obreda niso razumeli. Kosci so kosezi, ki so imeli dolžnost pokositi travnik (pripraviti slavnostni prostor), na katerem je stal knežji kamen. Travnik so pokosili, ker se je na njem zbralo veliko ljudi, ki so prišli na obred ustoličevanja. »Požigalci« so upodobljeni pri zažiganju hiš, kar ne more biti resnica. Kresniki so imeli dolžnost zakuriti kres na hribu, v čast izvolitve novega kneza. Že Gruden⁶⁴ in Mal⁶⁵ sta kritično pregledovala zapiske in prišla do enakih ugotovitev. Zelo verjetno je Valvasor opis ustoličevanja nekritično povzel po piscih, ki niso razumeli obreda. Morda je razlog tudi v tem, da je bila Valvasorjeva družina v sporu s kosezi.⁶⁶ Namreč, v svojem izjemnem delu kosezom ni dal veljave, niti jih ni omenil po imenu.

Sodnik ustoličevalec - blag

Pisci so večinoma opisovali, da je ustoličeval kmet, redki so navedli, da je bil kmet kosez. To je nepopolni opis, saj je bil ustoličevalec posebej izbran in šolan koseški sodnik, ki je z veliko mero duhovnega znanja in modrosti opravljal eno najpomembnejših funkcij v staroslovenski družbi in koseškem sloju. To potrjuje tudi navedba, da bi bil lahko svečenik stare vere,⁶⁷ torej vere, ki so jo imeli Slovenci pred prihodom fevdalne družbe in krščanske religije. Hkrati je tudi Kranzmayer⁶⁸ potrdil kulturno in pravno kontinuiteto v Karantaniji med antiko in zgodnjim srednjim vekom ravno zaradi ustoličevalca, blag-a, ki ga priznava za naslednika poznoantičnega sodnika.⁶⁹ Tako obred potrjuje neprekinjeno poselitev naših prednikov in hkrati zavrača priselitev.

Na knežjem kamnu je s prekrizanimi nogami sedel ustoličevalec in čakal na prihod vladarja, ki ga bo ustoličil. To je v skladu s slovenskim pregovorom: »Sédi

64 Gruden Josip, »K zadnjemu umeščanju koroškega vojvoda«, Koledar Družbe sv. Mohorja, 1915, str. 60.

65 Mal Josip, »Osnove ustoličenja karantanskega kneza«, GMDS, letnik 23, zv. 1/4, 1942, str. 55.

66 Golec Boris, Valvasorji: med vzponom, Slavo in zatonom, Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana, 2015, str. 186.

67 Kahl Hans-Dietrich, »Karantanska sporna vprašanja: Odgovor Petru Štihu«, ZČ, 2007, str. 496 in 497.

68 Eberhard Kranzmayer (1897-1975) je bil avstrijski jezikoslovec, dialektolog in raziskovalec imen.

69 Kelemina Jakob, »Pravne starine slovenske ...«, GMDS, XIV, Ljubljana, 1933, str. 55.; Bezljaj France, Etimološki slovar slovenskega jezika, MK - SAZU, Ljubljana, 1976, prva knjiga, stran 23.

krivo, sodi pravo«. ⁷⁰ Namreč, sodnik je lahko le tisti, ki ima modrost in pozna vse, kar se nahaja med nasprotji, levo-desno, vzhod-zahod, tako pravice kot krivice. ⁷¹ Eno prvih vprašanj prisednikom, ki ga je ustoličevalec postavil, se je glasilo: »Ali je svoboden in pravičen sodnik?«. Svoboda in pravica sta bili namreč temeljni vrednoti naših prednikov. Ob zadnjem ustoličenju (1414) je na kamnu sedel ustoličevalec Jurij Čater (ponemčeno *Schatter*) iz Blažnje vasi, ki je od Krnskega gradu oddaljena pet kilometrov. Priimek Čater pomeni »človek, ki govori obredni tekst« in je v povezavi z ustoličevanjem Koroških vojvod in blag-om. ⁷² Ime Čater se povezuje z imenom blag in je le nova različica. ⁷³

Obredno dejanje, blagoslov, je bilo tako pomembno, da je ustoličevalec dobil ime po blagoslovu, izvajanje obreda pa se je delno ohranilo do današnjih dni. Katoliška cerkev ga izvaja vsako leto na dan sv. Blaža, 3. februarja in se imenuje Blažev žégen. Poznamo pa tudi rek blažev žégen, za katerega danes velja: kar je neučinkovito, nekoristno. Tako imata obred in rek enako ime, informaciji pa sta si popolnoma nasprotni. Ker se informaciji izključujeta je potrebno pogledati izvor obreda. Izvor blaževega žégna je v Blaževem blagoslovom (škof in mučenec sv. Blaž), ki izhaja iz legende o čudežni ozdravitvi dečka. Zato sv. Blaž velja za zavetnika grla. Pri Blaževem blagoslovu duhovnik podrži verniku dvojje prekrizanih sveč pod vratom in izgovori posvetitev, ki vključuje: »... bolezní v grlu in vsakega drugega zla...«. ⁷⁴

Pojem žégen je v pogovornem jeziku enakovredno blagoslov. ⁷⁵ Zaradi pomembnosti in povezanosti navajam celoten opis iz Etimološkega slovarja ⁷⁶ razlago pojma žégen: »Prevzeto iz starovisokonemško *sëgan* ali srednjevisokonemško *sëgen* 'blagoslov, znamenje križa', kar je izpeljano iz starovisokonemško *seگان* 'narediti znamenje križa', to pa je izposojeno iz latinsko *signare* 'označiti, narediti znak, zapečatiti', izpeljanke iz latinsko *signum* 'znak'. Definicija blagoslova iz stare zaveze je prenos božje moči in darov na ljudi. ⁷⁷ Razlaga pojma blagoslov iz slovarja simbolov ⁷⁸: »Blagoslov pomeni prenos sil. Blagosloviti pravzaprav pomeni posvetiti, narediti sveto z besedo, se pravi približati svetemu, ki je najbolj pridvignjena oblika kozmične energije«.

70 Vilfan Sergij, Zgodovinska pravotvornost in Slovenci, CZ, Ljubljana, 1996, str. 215

71 Pleterski Andrej, Mitska stvarnost koroških knežjih kamnov, ZZDS, Ljubljana, 1997

72 Bezljaj France, Etimološki slovar slovenskega jezika, MK - SAZU, Ljubljana, 1976, prva knjiga, str. 74.

73 Šivic-Dular Alenka, »Leksikološke Glose«, Jezik in slovstvo, letnik 17, št. 1/2, 1971, str. 45

74 Keber Jan, Slovar slovenskih frazemov, www.fran.si, vpogled 27. 3. 2021.

75 SSKJ, geslo: blagoslov, vpogled 21. 3. 2021.

76 Snoj Marko, Slovenski etimološki slovar³, www.fran.si, vpogled 27. 3. 2021.

77 Stele France, Tretje kraljestvo, samozaložba, Komenda, 1996, str. 66 in 67.

78 Chevalier Jean in Gheerbrant Alain, Slovar simbolov: miti, sanje, liki, običaji, barve, števila, MK, Ljubljana, 1993, str. 62, geslo: blagoslov.

Iz predstavljenih virov je mogoče rekonstruirati obredno dejanje ustoličevanja. Blag ni le odstopil mesto vladarju na knežjem kamnu po prejetih odgovorih in njegovi prisegi. Po prisegi je vladarja blagoslovil (»požégnal«) z obrednim besedilom (pesmijo) in s polaganjem rok (ali predmeta) v obliki križa na predel okoli vratu (grla).

Kramola

Kramola je staroslovenska beseda⁷⁹ in pomeni »upor, vstaja, pripraviti se«⁸⁰ oziroma »upor proti legitimni oblasti«. ⁸¹ Latinski zapisovalci so kramolo (tudi karmula) zapisali kot *carmula* ali *carinula*. Med obredom ustoličevanja je moral vladar ustoličevalcu priseči, da bo pravično vodil in skrbel za svoje ljudstvo. Sodnik dežele s prisledniki (dobri ljudje) so bili odgovorni za nadzor vladarjevega delovanja.

V obredu ustoličevanja imajo vladar in kosezi pogodbeni odnos. V primeru prelomljene prisega ali kršenja pogodbe, so imeli kosezi pravico do kramole. Kaj točno se je dogajalo od tu naprej, še ni jasno. Žal je kramola še skoraj popolnoma neraziskana, zato lahko navedem le doslej znana dejstva iz preteklosti. Prišlo je do konflikta in razdvojenosti med kosezi, zato so bili prisotni na obeh straneh.

Koseška naloga je vključevala tudi pomoč pri obrambi večjih gradov, ker so imeli gradovi glede na svojo velikost, premajhne posadke.⁸² Primeri takih gradov so: Celjski zgornji grad, Krnski grad in grad Kamen v Begunjah. Torej so kosezi ostali zvesti vladarju, ki je podpiral novi fevdalni red in vse hujše izkoriščanje kmetov.

Slika 3: Spomenik kmečkim uporom na Ljubljanskem gradu (vir: avtor)

79 Kres, leposloven in znanstven list, letnik III., V Celovcu, 1883, str. 160.

80 Bezljaj France, Etimološki slovar slovenskega jezika, MK - SAZU, Ljubljana, 1982, knjiga 2, str. 81.

81 Sturm-Schnabl Katja, Bojan-Ilija Schnabl, Enzyklopädie der slowenischen ..., Wien, Böhlau, 2016, str. 202

82 Grafenauer Bogo, »Deset let proučevanja ...«, ZČ, 1962, letnik 16., str. 192.

Ostali kosezi so sodelovali s kmeti pri uporih, o čemer priča več dokazov: vloga kosezov v pravdi, nekateri spomeniki kmečkim uporom in pisni viri. Spomenik kmečkim uporom na Ljubljanskem gradu (slika 3) predstavlja skupino kmetov s koso na palici. Iz orodja za košnjo trave so naredili sulici oz. helebarde podobno orožje. Tudi v Brežicah sta na spomeniku upodobljeni dve kosi. Prisotnost vojaških izkušenj kosezov potrjujejo tudi dobra organiziranost kmetov, hitro zbiranje upornikov in vojaški uspehi.

Ceklin na primeru velikega kmečkega upora iz leta 1515 pokaže pravo sliko slovenskih kmečkih uporov.⁸³ Kot izhodišče citira Vilfana, ki se sprašuje: »Pravnozgodovinska analiza kmečkih uporov bi verjetno utegnila nuditi nadaljnja spoznanja ne le za pravno vrednotenje samih uporov, marveč celo nekaj vpogleda v ta ali oni starejši element slovenske pravne zgodovine. Zlasti se vsiljuje vprašanje, ali so pri konceptih in organizaciji kmečkih uporov oblikovalno vplivale nam doslej neznane prvine, ki bi si jih bilo slovensko ljudstvo - morda po posredovanju svoje srenje ali deželskosodne veče - ohranilo iz starejših dob.«⁸⁴ Ceklin meni, da je odgovor na Vilfanovo vprašanje v Bohinju. Pri sklicevanju Bohinjcev na »...alten gerechtigkeit,...« (staro pravdo), se zavemo, da v tem uporu prvič zaslišimo bojni klic »Le vkup, le vkup, uboga gmajna, v boj za staro pravdo!«. V klicu ne slišimo le zahteve podložnika po »pravici« starih časov, zaznamo predvsem samozavestni glas osebno svobodnega koseza.⁸⁵ Glavno besedo v tem uporu so imeli kosezi. Zaradi sodelovanja pri punktu leta 1515 je v urbarjih zabeleženo, da so nekatere Bohinjske koseščine plačevale *puntarski denarič*⁸⁶, v urbarju Žužemberških kosezov pa *puntarski pfening*.⁸⁷ Med 15. in 19. toletjem je bilo veliko kmečkih puntov, kjer so kmetje zahtevali staro pravdo, kar pomeni stare pravice. Torej klic »za staro pravdo« zahteva vrnitev družbene ureditve, kot je bila pred prihodom fevdalizma.

Zaton kosezov

Zaton in pomen koseškega izročila je opisal tudi Prešeren, na njemu izviren način: »... Na tleh leže slovenstva stebri stari, v domačih šegah vtrjene postave;...«. Zlata doba kosezov je bila do nekje visokega srednjega veka (11. st.). Skladno s spremembami v družbi, so počasi izgubljali svojo vlogo tudi kosezi. Nadoblast nad Karantanijo in Karniolo je prevzel cesar Svetega rimskega cesarstva, ustoličevanje vladarjev se je izpuščalo in razvrednotilo. Fevdalizem se je razraščal, religija je dobila svetno in posvetno oblast, potujčevanje je bilo vse bolj intenzivno. Dedno

83 Ceklin Franc, »Bohinj in Triglav«, PV, letnik 77, št. 3 (mar. 1977), str. 138.

84 Vilfan Sergij, Pravna zgodovina Slovencev, SM, 1961, str. 332.

85 Ceklin Franc, »Bohinj in Triglav«, PV, letnik 77, št. 3 (mar. 1977), str. 138.

86 Prav tam, str. 140.

87 Grafenauer Bogo, Ustoličevanje koroških vojvod ..., Ljubljana, SAZU, 1952, str. 347.

pravo je prišlo s fevdalizmom, tako je tudi pripadnost koseškemu sloju postala dedni naziv in se je prenašala z očeta na otroke. Enako se je zgodilo tudi z ustoličevalcem, družina je postala skrbnik obreda in ga prenašala iz roda v rod. Zato je bil položaj kosezov od 12. stoletja naprej zelo težak. Sprejeti so morali odločitev, ki jih je po mojem mnenju zaznamovala za vedno. V nekem smislu so se bili prisiljeni odločiti v nasprotju s svojo notranjo držo, z vrednotami, ki so jih sicer postavljale nad ostale kmete. Tako so tisti, ki niso sprejeli novih razmer, prešli med meščanstvo⁸⁸ (npr. v Celovec, Kranj⁸⁹), zasedali so položaje županov ali pa so opustili koseško izročilo in se ukvarjali samo s kmetovanjem. Druga skupina, ki je sprejela nove razmere, pa je prešla v viteški red.⁹⁰ Zato so se začeli pojavljati nazivi »viteška-koseška kmetija«, »viteška hiša« in »viteška občina«.⁹¹ Z razvojem družbe in s povečevanjem moči religije, so v 10./11. stoletju nastali vitezi. Med kosezi in vitezi je izjemna podobnost. Najprej pogledjmo skupne lastnosti: potrebovali so dobro razvito metalurško-kovaško dejavnost in konjerejo, oboji so bili bojevniki na konjih, imeli so spoštljiv odnos do ženskega spola, prebivališča (utrjene kmetije, stolpasti gradovi) so si bila zelo podobna, visoka bojevniska etičnost in zvestoba. Bile pa so tudi ključne razlike med njimi, ki jih je prinesel fevdalizem in religija. Kosezi so bili izvoljeni zaradi odličnih osebnih lastnosti, bili so svobodni in so imeli izključno obrambno nalogo. Vitezi so postali zaradi hrabrosti ali dednega prava, bili so podložni (popolnoma odvisni) fevdalnemu gospodu in imeli blagoslov religije, poleg ostalega, tudi za napadanje v njenem imenu. Viteze so poimenovali z latinskima besedama *ministeriali* in *milites*. Prva latinska oznaka je označevala tudi koseze, kar kaže tako na enake lastnosti, kot na možnost prekrivanja stanja.

V 16. stoletju je živelo še približno 900 kosezov.⁹² Podatek je zanimiv, ker je bilo vseh prebivalcev na področju današnje Slovenije, v tistem času, približno 500.000. Kosezi, ki so bili združeni v koseške skupnosti in so imeli potrjeni status s privilegijem so se obdržali dlje časa. Taki koseški skupnosti sta bili npr.: Teharska⁹³ in Zagorska.⁹⁴ Zadnji kosez ustoličevalec je bil Josef Herzog-Edlinger. Rodil se je 1768 v Blažnji vasi in umrl leta 1823 v Celovcu. Funkcija ustoličevalca naj bi postala dedna od 13. stoletja dalje, ustoličevalec naj bi bil najstarejši moški član rodbine.⁹⁵ Tako je izumrl zadnji rod ustoličevalcev, ki je izviral od omenjenega Čaterja.⁹⁶

88 Grafenauer Bogo, »Deset let proučevanja ...«, ZČ, 1962, letnik 16., str. 193.

89 Kosi Miha, »Predurbane ali zgodnjurbane naselbine?« ZČ, 2010, letnik 64, št. 1/2, str. 24.

90 Prav tam, str. 193.

91 Grafenauer Bogo, »Deset let proučevanja ...«, ZČ, 1962, str. 191 in 192.

92 Leksikon Cankarjeve založbe, urednik: Marjan Krušič, CZ, Ljubljana, 1984, geslo: kosezi.

93 Oset Željko, »Teharska koseška skupnost skozi prizmo sodnega protokola koseškega sodišča v obdobju 1715-1718«, Kronika, letnik 56, številka 3, 2008, str. 463-472.

94 Grafenauer Bogo, Ustoličevanje koroških vojvod ..., Ljubljana, SAZU, 1952, str. 355.

95 Prav tam, str. 289.

96 Prav tam, str. 321.

Literatura in viri

- Bezljaj France in Šivic-Dular Alenka, »Leksikološke Glose«, Jezik in slovstvo, letnik 17, št. 1/2, 1971.
- Bezljaj France, Etimološki slovar slovenskega jezika, MK - SAZU, Ljubljana, 1976, knjiga 1 do 4.
- Bizjak Matjaž, Rodbina Gall in njene veje v srednjem veku, Založba ZRC, ZRC SAZU, 2019, Ljubljana.
- Blaznik Pavle idr., Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, Zgodovina agrarnih panog, zvezek 2, Družbena razmerja in gibanja, Državna založba Slovenije (DZS), Ljubljana, 1980.
- Bor Matej, Šavli Jožko, Tomažič Ivan, Veneti, naši davni predniki, Ljubljana, Dunaj, Maribor, Večer, 1989.
- Ceklin Franc, »Bohinj in Triglav«, Planinski vestnik (PV), letnik 77, št. 1, 2 in 3 (jan-mar. 1977)
- Chevalier Jean in Gheerbrant Alain, Slovar simbolov: miti, sanje, liki, običaji, barve, števila, Mladinska knjiga (MK), Ljubljana, 1993.
- Cvirn Janez et al, Ilustrirana zgodovina Slovencev, Ljubljana, 1999.
- Čepič Zdenko in Stane Granda, Zgodovina Slovencev, Cankarjeva založba (CZ), Ljubljana, 1979.
- Dolenc Metod, Dušanov zakonik: primerjalni prikaz pravnih razmer po Dušanovem zakoniku in po istodobnem germanskem pravu - s posebnim ozirom na Slovence, Zvezna tiskarna in knjigarna, V Ljubljani, 1925.
- Dolenc Metod, Pravna zgodovina za slovensko ozemlje: sestavni očrt, Akademsko založba, Ljubljana, 1935
- Dular Janez, »Pogled na družbeno strukturo železnodobne Dolenjske«, Kronika, letnik 56, številka 3, 2008.
- Golec Boris, Valvasorji: med vzponom, Slavo in zatonom, Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana, 2015.
- Grafenauer Bogo, »Deset let proučevanja ustoličevanja koroških vojvod, kosezov in države karantanskih Slovencev«, Zgodovinski časopis (ZČ), 1962, letnik 16.
- Grafenauer Bogo, Boj za staro pravdo v 15. in 16. stoletju na Slovenskem, DZS, 1974.
- Grafenauer Bogo, Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev, Ljubljana, SAZU, 1952.
- Grafenauer Bogo, Karantanija: izbrane razprave in članki, Slovenska matica, V Ljubljani, 2000.
- Gruden Josip, »K zadnjemu umeščanju koroškega vojvoda«, Koledar Družbe sv. Mohorja, 1915.
- Jarc Tine, Dežela med Jelovico, Sočo in Dravo, Radovljica, elektronski vir, 2017.
- Jarc Tine, Srenjska ureditev na visoki Gorenjski med preteklostjo in bodočnostjo, samozaložba, Radovljica, 2010.

- Javornik Marjan idr., Enciklopedija Slovenije, zvezek 5 (1991), zvezek 9 (1995), Mladinska knjiga, Ljubljana.
- Jeza Franc, O ključnih vprašanjih rane karantansko-slovenske zgodovine, Buenos Aires, 1977.
- Jeza Franc, Skandinavski Izvor Slovencev, Trst, samozaložba, 1967.
- Josip Mal, »Knežji kmet-plenvičar«, Slovenec, št. 180, 1923.
- Kahl Hans-Dietrich, »Karantanska sporna vprašanja: Odgovor Petru Štihu«, Zgodovinski Časopis, 2007.
- Keber Janez, Slovar slovenskih frazemov, www.fran.si.
- Kelemina Jakob, »Pravne starine slovenske v filološki luči«, Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo (GMDS), XIV, Ljubljana, 1933.
- Kos Milko, »Doneski k historični topografiji Kranjske v srednjem veku«, Zveza zgodovinskih društev Slovenije (ZZDS), letnik 19-20, Ljubljana, 1966.
- Kos Milko, Starejša naselitev na Kranjski ravnini, 900 let Kranja: spominski zbornik, 1960.
- Kos Milko, Zgodovina Slovencev: od naselitve do petnajstega stoletja, Slovenska matica, V Ljubljani, 1955.
- Koseški list, urednik Jurij Dobravec, izdali Bohinjski kosezi, številka 3, junij 1998.
- Kosi Miha, »Predurbane ali zgodnjeurbane naselbine?« Zgodovinski Časopis, 2010, letnik 64, št. 1/2.
- Kres, leposloven in znanstven list, letnik III., V Celovcu, 1883.
- Kuret Niko, Ziljsko štehanje in njegov evropski okvir, Ljubljana, 1963.
- Laharnar Boštjan, Turk Peter, Železnodobne zgodbe s stičišča svetov, Narodni muzej Slovenije (NMS), Ljubljana, 2017.
- Leksikon Cankarjeve založbe, urednik: Marjan Krušič, Cankarjeva založba, Ljubljana, 1984.
- Mal Josip, »Osnove ustoličenja karantanskega kneza«, Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo (GMDS), letn. 23, zv. 1/4, 1942.
- Mihelič Darja, »Mit o uporu, imenovanem «carmula»: Karantanija, druga polovica 8. stoletja«, Upor, Nasilje in Preživetje, Založba Univerze na Primorskem, Koper, elektronski vir, 2015.
- Oset Željko, »Teharska koseška skupnost skozi prizmo sodnega protokola koseškega sodišča v obdobju 1715-1718«, Kronika, letnik 56, številka 3, 2008.
- Osterman Jožef, »Kosezi«, Gorenjski Glas, 29.12.2016.
- Petkovšek Ivo, Slovenci in Graal: razmišljanja o srednjeveški povesti iz daljnih časov, kar vam še nihče povedal ni, Ljubljana, Jutro, 2010.
- Pleterski Andrej, Kulturni genom: prostor in njegovi ideogrami mitične zgodbe, Založba ZRC, Ljubljana, 2014.
- Pleterski Andrej, Mitska stvarnost koroških knežjih kamnov, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana, 1997.

- Pleterski Andrej, Nevidna srednjeveška Evropa: Župa Bled, Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana, elektronski vir, 2011.
- Prosen Simon, »Karni in staro védenje«, Tunški glas 2018, Tunjice, Krajevna skupnost, 2018.
- Prosen Simon, Karni, kneginje in kosezi, v: Leda Dobrinja, Slovensko starosejstvo in Istri III.: zbornik, Koper, 2020.
- Prosen Simon, Vodice v deželi Karnioli, v: Čuk Rado, Dediščina ljudi in krajev: zbornik občine Vodice, Občina, Vodice, 2020.
- Rant Andrej idr., Poslednje ustoličenje na Gosposvetskem polju 1414, zbornik člankov, Svetovni slovenski kongres, Ljubljana, 2013.
- Savnik Roman, Krajevni leksikon Slovenije, knjiga 2., DZS, Ljubljana, 1971.
- Snoj Marko, Slovar Pohlinovega jezika, Založba ZRC, Ljubljana, 2020
- Snoj Marko, Slovenski etimološki slovar³, www.fran.si.
- SSKJ, Slovar slovenskega knjižnega jezika, druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja, www.fran.si.
- Stele France, Tretje kraljestvo, samozaložba, Komenda, 1996.
- Sturm-Schnabl Katja, Bojan-Ilija Schnabl, Enzyklopädie der slowenischen Kulturgeschichte in Kärnten/Koroška: Von den Anfängen bis 1942, (Enciklopedija slovenske kulturne zgodovine na Koroškem, od začetkov do leta 1942), Wien, Böhlau, 2016.
- Škrubej Katja, Ritus gentis Slovanov v vzhodnih Alpah, Založba ZRC, ZRC SAZU, Pravna fakulteta, Ljubljana, 2002.
- Šmitek Zmago, Mitološko izročilo Slovencev, svetinje preteklosti, Študentska založba, Ljubljana, 2011.
- Štih Peter, »O modernem (ne)razumevanju in (ne)poznavanju stare zgodovine na primeru ustoličevanja koroških vojvod«, Stiplovškov zbornik, Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, Ljubljana, 2005.
- Štih Peter, »Ustoličevanje koroških vojvod med zgodovino in predstavami: problemi njegovega izročila, razvoja in poteka kot tudi njegovo razumevanje pri Slovencih«, v: Rant Andrej idr., Poslednje ustoličenje na Gosposvetskem polju 1414, Ljubljana, 2013.
- Štih Peter, The Middle Ages between the Eastern Alps and the Northern Adriatic: select papers on Slovene historiography and medieval history, Brill, Leiden; Boston, 2010.
- Štih Peter, Vasko Simoniti in Peter Vodopivec, Slovenska zgodovina: Družba - politika - kultura, Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana, elektronski vir, 2008.
- Tecco Hvala Sneža, Magdalenska gora, Družbena struktura in grobni rituali železnodobne skupnosti, Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 26, 2012.
- Trstenjak Anton, Slovenska poštenost, Inštitut Antona Trstenjaka za psihologijo, logoterapijo in antropohigieno, Ljubljana, 1995.
- Valvasor Janez Vajkard, Čast in slava vojvodine Kranjske, Zavod Dežela Kranjska, Ljubljana, 2009-2013.

Vilfan Sergij, Koseščina v Logu in vprašanje kosezov v vzhodni okolici Ljubljane, Ljubljana, 1966.

Vilfan Sergij, Pravna zgodovina Slovencev, SM, 1961.

Vilfan Sergij, Zgodovinska pravotvornost in Slovenci, Cankarjeva založba, Ljubljana, 1996.

Zalokar Jurij, Potovanje skozi čas: iz preteklosti v prihodnost z rodbinama Kos in Zalokar: biografije in zgodovina, knjiga 2: Slovenec v Petrogradu [ter] o poreklu priimka Kos in kosezih, Didakta, Radovljica, 2004.

Žontar Josip, »K zgodovini prevedbe koseščin v kupna zemljišča«, Slovenski pravnik, 1940, letnik 54, številka 11/12.

Žontar Josip, Zgodovina mesta Kranja, V Ljubljani, 1939.

Povzetek

Staroslovenska družba je bila pravno urejena. Pravila in način življenja je določalo ljudsko obredje (običaji ljudstva, lat. Ritus Gentis), na osnovi šeg in običajev. Kasneje je iz tega nastalo Slovensko pravo, oziroma pravda (Institutio Sclavenica). Pravo je določalo pravila in način življenja, zato so prebivalci lahko organizirali suvereno skupnost (deželo), ki jim je predstavljala identiteto. Kosezi so bili močan in ugleden sloj staroslovenskega, svobodnega prebivalstva ter ključni steber slovenstva, stare pravde. Kosezi posebljajo slovensko poštenost, obrambno in duhovno moč, poznavanje kraja ter mojstrstvo konjereje in vinogradništva. Izvajali so star obred, obred ustoličevanja. Obredni jezik je bila vedno slovenščina. Iz tega sledi, da je slovenščina star jezik in ima posebno moč kot obredni jezik. Hkrati pa potrjuje tudi veliko starost ljudstva, ki je živelo v pravno urejeni skupnosti. Kosezi so bili izbrani izmed kmetov zaradi izjemnih osebnostnih lastnosti. Bili so konjeniki, posledično tudi kosci in to je opredeljevalo njihov način življenja in urjenja. Zato so kosezi slovenska posebnost. Žal je spomin na koseze zbledel. Čas je, da ga ponovno obudimo. Prihodnost namreč določamo (izbiramo) z današnjimi lastnimi dejanji in odgovornostjo.

Korenine Slovenov in Evropejcev
Origin of Slovenes and Europeans

www.korenine.si
info@korenine.si

Zbornik

16. in 17. mednarodne konference
KORENINE SLOVENOV IN EVROPEJCEV

Proceedings

of the 16th and 17th International Topical Conference
ORIGIN OF SLOVENES AND EUROPEANS

Vodja projekta – *Head of the Project*

Marko Hrovat

Uredil – *Edited by*

Marko Hrovat

Kraj – *Venue*

Zoom, Domžale - Slovenija

Prelom in oprema – *Typesetting and layout*

PROMIN d.o.o.

Založnik – *Publisher*

Založba PROMIN

Izšlo – *Published*

Domžale, Slovenija 2024

100 izvodov / *copies*

Cena / *Price*

29,90 €

Naročila / *orders*

PROMIN d.o.o.

Karantanska 20, SI-1230 Domžale

Tel. +386 (0)1 722-07-70

E-pošta / *Email*: info@promin.si